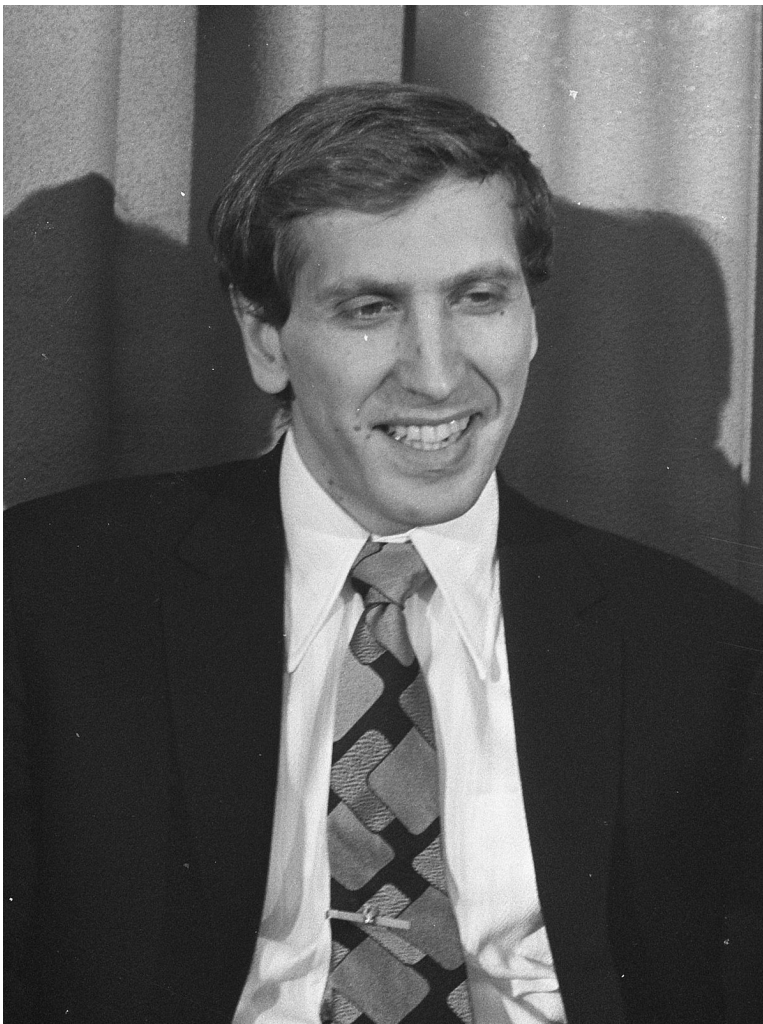

Afscheid

12 juli 1972. Mijn vader komt terug van het *Centre Commercial* van de Franse naturistencamping in Montalivet waar we toen (en alle andere zomers van mijn jeugd) op vakantie waren. Ik gris *Le Monde* uit zijn handen. Het staat al direct op de voorpagina: Fischer had de eerste partij tegen Spasski in Reykjavik verloren!

De opwinding die de match Spasski-Fischer om het wereldkampioenschap schaken destijds wereldwijd veroorzaakte is nu nauwelijks meer voorstelbaar. Bobby Fischer was een voormalig wonderkind, dat al op zijn 14e kampioen van de VS was en rond zijn 20e tot de beste schakers ter wereld behoorde. In de aanloop naar het WK van 1972 had hij al zijn concurrenten verpulverd, met op dat niveau nog nooit vertoonde scores van 6-0 in de kandidatenmatches. Al vóór de WK-match was Fischer een van de bekendste personen ter wereld, vergelijkbaar met iemand als Ronaldo nu. Maar ook Spasski, wereldkampioen sinds 1969, gold als een schaakgenie. Belangrijker nog was de context van de Koude Oorlog: de VS en de Sovjet-Unie, met ieder tienduizenden kernraketten klaar om met één druk op de knop te worden afgevuurd, hielden de wereld in hun greep. Ik droomde bijna iedere nacht van het Armageddon dat deze ideologische aartsvijanden konden veroorzaken. In dit politieke conflict waren Spasski en Fischer vooruitgeschoven pionnen, die de eer van hun land hoog moesten houden (waarbij vooral in de Sovjet-Unie sport een grote rol speelde). De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Henry Kissinger had Fischer (die niet akkoord was met het prijzengeld en de condities in de speelzaal, waardoor de match alsmaar werd uitgesteld) zelfs persoonlijk opgeroepen om toch te spelen.

10 augustus 2017. Op de één na laatste dag van een tiendaagse vakantie in IJsland zit ik letterlijk op het graf van Fischer in het kerkhof van Laugardaelir (in de buurt van Selfoss) en speel als eerbetoon een van zijn beste partijen na. Ik gebruik hetzelfde zakschaakbordje waarmee ik toen in 1972 als klein jongetje al zijn partijen tegen Spasski volgde. Het is een emotioneel moment, waarop ik de hele tussenperiode van ruim 45 jaar aan me voorbij laat gaan. Mijn vader, die mij had leren schaken, ligt op dat moment ver weg in Amsterdam met een prognose van drie maanden op sterven. Het bouwvallige dorp is compleet verlaten en er is verder niemand, behalve mijn oudste zoon Julius (die ook de foto nam). Het is een raadsel waarom Fischer daar begraven wilde worden, ook de omgeving is (naar IJslandse maatstaf) niet indrukwekkend. Rust heeft hij, dat wel.

Het liep niet goed af met Fischer. Hij won de match van Spasski met overmacht en werd dus in 1972 wereldkampioen, maar weigerde zijn titel in 1975 te verdedigen tegen Karpov. Fischer verviel steeds verder in paranoïde waanvoorstellingen, waarin vooral de Joden het op hem zouden hebben gemunt (N.B. hij was zelf Joods). Hij was altijd al een eenzame figuur geweest, maar werd nu een kluizenaar, met uitzondering van een oponthoud in een christelijke sekte, de *Worldwide Church of God*, die verkondigde dat het Einde der Tijden nabij was. Hij speelde in 1992 nog voor veel geld een idiote revanchematch tegen Spasski in het toenmalige Joegoslavië, waar vanwege de burgeroorlog echter sancties tegen liepen. Fischer overtrad zo een Amerikaanse wet, waardoor hij niet meer terug kon naar zijn eigen land en een soort statenloze vluchteling werd. Af en toe liet hij via vanuit de Filipijnen uitgezonden radioboodschappen nog iets van zich horen, zoals felicitaties aan de daders van de aanslagen op 9-11 en odes aan Hitler. Uiteindelijk was IJsland, waar hij sinds 1972 een volksheld was, het enige land waar hij nog welkom was. Daar overleed hij in 2008, bijna 65 jaar oud, maar met een leven achter zich dat feitelijk in 1972 al was gestopt.

In de jaren '70 en '80 was dit allemaal nog niet uitgekristalliseerd en was Fischer de held van alle jonge schakers; zijn excentrieke karakter droeg daar zelfs een steentje toe bij. Zijn heldere en tegelijk briljante speelstijl was een voorbeeld voor ons allemaal, we kenden al zijn partijen en speelden dezelfde openingen als hij. Zoals bijna iedereen van die generatie beschouw ik hem nog steeds als de grootste schaker aller tijden en ik zou zelfs zo ver gaan dat hij de bepalende figuur van mijn jeugd was. Ik ben zelf in 1984 direct na het Europees Jeugdkampioenschap gestopt; de inspiratie van Fischer kwijnde weg en uiteindelijk had hij de hegemonie van de Russen toch niet echt doorbroken; het krachtsverschil met de winnaar van dat toernooi (Salov) was zeer groot (en dat met de nummer twee, Agdestein, de latere coach van de huidige wereldkampioen Carlsen, niet veel minder). Bovendien begon ik de beperkingen van de 64 velden in te zien: ik was destijds derdejaars natuurkunde en wiskunde en zag daar meer inhoud en toekomst in. Maar na bijna 35 jaar geen schaakstuk te hebben aangeraakt was ik in de aanloop van onze vakantie in IJsland toch weer begonnen partijen van Fischer na te spelen en opnieuw was ik onder de indruk.

Ironisch genoeg leg ik nu eerstejaars uit dat wiskunde in veel opzichten (namelijk waar het bewijsvoering betreft) ook maar een spel is, waarin je niet een hogere werkelijkheid bestudeert maar je aan voor en door mensen bedachte spelregels moet houden. Of het nu de axioma's (= de beginstand van een schaakpartij) of de deductieregels (= de feitelijke regels van het schaken) betreft, die spelregels veranderen zelfs in de loop van de tijd: er is ondanks alle pr helemaal geen eeuwige waarheid in de wiskunde. Ligt die waarheid in klassiek logica? Of in intuïtionistische logica? Of fuzzy logica? Of modale logica? In Euclidische meetkunde? In C^* -algebras? Als ik studenten dan weer zie zitten hartenjagen (in plaats van wiskunde bedrijven) kan ik daar ook moeilijk iets van zeggen, al zou ik ze eigenlijk willen toeschreeuwen: GA AAN HET WERK!

Intussen is dit een vakantieverhaaltje: IJsland is een aanrader (wel duur). We deden de ringweg met de klok mee in een gehuurde 4WD, waarbij we er pas ter plaatse achterkwamen dat dit toch niet hetzelfde is als een jeep: we mochten niet op de zogenaamde F-wegen, waar je af en toe een rivier doorkruist en over stenen rijdt waarvan iedere gewone auto onmiddellijk een lekke band krijgt. De ringweg (R1) is zelf gelukkig al schitterend en alle beroemde watervallen, geisers, en gletsjers zijn via gewone weggetjes te bereiken. Vooral de oostkust vond ik prachtig, maar eigenlijk was alles mooi (behalve de omgeving van Selfoss). Het ruige binnenland deden we dan met een groepsexcursie, want anders kom je daar zonder jeep dus niet, maar dat was een gemengd genoegen: tegenover de zeer fraaie vulkaan Askja, inclusief geothermisch verwarmd kratermeer waarin je kunt zwemmen, en het vulkanische landschap daaromheen dat bijna op een andere planeet lijkt, staat acht uur onophoudelijk door elkaar geschud worden om er te komen.

22 augustus 2017. Op die dag — we waren toen tien dagen terug — overleed, onverwacht snel, mijn vader. Zo werd deze zomer het afscheid van de twee iconen uit mijn jeugd.

Klaas Landsman